

ОБРАЗ ГЕРОЯ-МАНДРІВНИКА В ПОВІСТЯХ ВІРИ ВОВК

Стаття присвячена дослідженню персонажів повістей Віри Вовк. Встановлено, що образ мандрівника має у них концептуальну вагомість. Це зумовлено як життєвим досвідом авторки, так і її світоглядними пріоритетами. Окреслено багатоманітність іпостасей образу подорожнього у творах письменниці (емігрант, мандрівний філософ, подорожній науковець, мандрівний митець, паломник). Відповідно до наявності/відсутності мети мандрівки з-поміж персонажів виокремлено "позитивний" (цілеспрямований) і "негативний" (безцільний, трагічний) типи мандрівників. Визначено, що домінуючим у повістях авторки є "позитивний" тип подорожнього, реалізований в образах мандрівних митців ("паломників до краси") і мандрівних філософів ("паломників до світла"). Підкреслено морально-аксіологічну спрямованість творів письменниці, їхнє екзистенціально-філософське підґрунтя. Розкрито символічність образів героїв-мандрівників, які є виразниками авторських ідей. Висвітлено їхні характерні риси.

Ключові слова: Віра Вовк, герой-мандрівник, подорож, шлях, хронотоп, образ, символ, ідея, екзистенція, аксіологія, повість.

Постановка проблеми. Образ героя-мандрівника – один із найпопулярніших у світовій культурі, оскільки у сконденсованій формі експлікує онтологічну природу людини, її життя як шляху, подорожі. Кожна епоха, кожна релігійна й філософська система по-своєму осмислювала цей образ і виражала у ньому своє притаманне обличчя. Це розуміння оригінально втілювалося в художній творчості. Як відомо, уже "в епоху бароко найпоширенішою метафорою літератури стало змалювання життя людини як мандрів" [1, 23]. Корені цієї ідеї сягають стародавніх міфологічних і апокрифічних джерел: мандрів Гільгамеша й Одиссея, блукань Агасфера, пошуків св. Грааля Парсівалем. За визначенням В. Табачковського, "будь-яке мандрування символізує самоздійснення людини як культурної істоти... Для буддизму то є шлях уникнення страждань, у християнстві – шлях очищення стражданням, зрештою – шлях навернення до абсолютної трансцендентності" [2, 15]. В українській літературі ХХ ст. мотив подорожування і образ героя-мандрівника акумулюють концептуальну вагомість, оскільки дають змогу прокреслити основні аксіологічні й морально-етичні аспекти людського буття "в умовах тотальної соціально-культурної кризи" [3, 153].

Особливо виразно ця тема висвітлена у доробку діаспорних письменників: Е. Андіївської, І. Багряного, В. Барки, Віри Вовк, Л. Мосендза, Ю. Клена, Н. Королеви та ін. Відірвані від рідної землі, вони на власній долі відчули увесь трагізм "граничного буття" (Н. Хамітов) та "екзистенційної безпритульності" (М. Гайдеггер), пройшовши непростий шлях становлення у чужому світі. Траєкторія цього шляху, огранена категоріями хронотопу, напрямку, мети й окреслена у філософських координатах самопошуку і самоствердження, свободи вибору і вибору свободи, національної своєрідності і діалогу культур, органічно втілилася в їхніх творах і трансформувалася в художнє осмислення життєвої дороги героя-мандрівника. Самобуття й багатогранна рецепція цього образу наскрізно притаманна белетристиці української письменниці з Бразилії Віри Вовк (Селянської), у повістях якої він займає центральне місце.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Безсумнівно, одне з актуальних завдань літературознавства – всебічне вивчення феномену людини в художньому тексті, адже саме "концепція людини може бути (і найчастіше є) головним ідейним та формотворчим орієнтиром для письменника" [4, 39]. У цьому аспекті розвинулися й сучасні дослідження образу героя-мандрівника та пов'язані з ними студії мотиву шляху і жанру подорожі, репрезентовані працями вітчизняних (Ю. Запорожченко, І. Залярної, С. Чорноус, Н. Ткачик, О. Юферевої) і зарубіжних (О. Етте, К. Зикової, В. Михайлова, Т. Позняка, Ф. Селіцького, С. Собоєвої, В. Шачкової) учених. У наукових розвідках згаданих авторів висвітлено поетикальні особливості творів про мандри, розкрито художні, культурологічні й філософські вектори формування образу подорожнього. Предметом цих студій переважно є українська постмодерна проза і твори зарубіжних (здебільшого російських) письменників. Водночас маркована естетикою "мандрівництва" белетристика митців української діаспори, зокрема художня проза Віри Вовк, ще потребує окремого дослідження.

Мета статті – висвітлити образ героя-мандрівника, репрезентований у повістях Віри Вовк, та розкрити специфіку його художньої реалізації.

Виклад основного матеріалу. Кожен письменник, моделюючи нову художню реальність, так чи інакше віддзеркалює в ній "імпліцитну версію самого себе" [5, 133], власне розуміння світу і людини. Художня проза Віри Вовк, для якої подорожування – це "стиль життя" [6, 46], органічно пронизана духом і тональністю мандрівки. На це наклали відбиток і світогляд авторки, і її особистий життєвий досвід: еміграція з України в дитинстві, поневіряння в Німеччині і Франції в роки війни,

подорожі Європою і двома Америками під час побуту у Бразилії. Незмінною іпостассю героя у повістях письменниці є образ мандрівника – "повноквітної ренесансної людини" [7, 6], "різьбленої з усіх боків" [6, 128], інтелігентної, глибокодуховної та водночас "нап'ягненої зреченням, усамітненням, трагізмом" [8, 96]. У творах це виражають семантично місткі порівняння героїв із образами "перелетної звізди" [6, 104], "маріонеток... на невидимих нитках" [6, 188], зірваної вітром "зернини муштарди" [6, 214], "безгніздої птахи" [9, 524], мандрівника, приреченого "на довічне мореплавство" [8, 89] чи "вічного паломника" [7, 123]. Всі ці асоціативні паралелі огранюють авторський образ мандрівної людини. Текстуально він опосередковується у численних інваріантах:

- емігрант: Віра ("Духи й дєрвіші"), Марко Вишня ("Вітражі");
- мандрівний філософ: Роман Мореплавець ("Каравела"), Михало-Чудо ("Тотем скальних соколів");
- подорожній науковець: Нєстор ("Останній князь Звонимир"), профєсор ("Спілкування з опалєвим метєликом");
- мандрівний митець: Альма і Раїна ("Старі панянки"), Айля і Йонатан ("Книга Естер");
- паломник: Джованні ("Паломник").

Звісно, наведений поділ – схематичний. Усе ж він дозволяє бодай штрихово окреслити багатогранність художнього реалізації концепції мандрівної людини в образах центральних персонажів повістей письменниці. Усі ці герої – подорожні, шукачі істини, своєрідне віддзеркалення марселівської *homo viator*, за плечима якої "роки мандрівок світами, довгих студій, різновидної праці, дорогих здобутків і пекучих утрат" [7, 5]. Усі так чи інакше перебувають на шляху. Зазвичай він має чітко окреслену мету, духовно-філософську (себе-, Бого- і сенсопошук) чи естетичну (пошук прекрасного в довколишньому світі), але іноді – це шлях без цілі, лабіринт вигнання, що відображає хисткість екзистенційного становища людини у ворожій дійсності. В цьому аспекті, залежно від наявності/відсутності мети подорожі (класифікація К. Зикової), з-поміж героїв авторки можна виокремити два типи мандрівників:

- 1) "позитивний тип" – подорожні, які мають "цілком певні цілі": і просторово-географічні, і життєві;
- 2) трагічний, "негативний тип" – скитальці, "блукання яких вимушені й нескінченні", безцільні, як блукання Агасфера [10, 51].

У прозі Віри Вовк здебільшого реалізується перший тип мандрівної людини, шлях якої має конкретно визначену мету. Трагічні контури граничного буття особистості другого типу оприявлені лише у повісті "Вітражі". Головний герой цього твору – емігрант-українець, астроном Марко Вишня, "якому на Україні замкнули університетську браму" [6, 176], змусивши шукати професійного визнання і кращої долі на чужині. Його постать алюзійно кореспондує з фольклорним образом вічного вигнанця Марка Пекельного (на що натякає подібність імен і долі). За словами авторки, герой узагальнено репрезентує трагедію української еміграції, трагедію "покоління, яке не спроможне йти за покликанням" [6, 165] на рідній землі, а приречене "жебрати під чужими вітражами" [6, 200] найнеобхідніше – поцінування власної гідності. Цю проблему письменниця осмислює із християнської позиції, розвиваючи мотив еміграції-спокоти, хресного шляху становлення нації. Різномасштабні моральні виклики і складні перипетії цього шляху відображає життєва дорога Марка Вишні під духовним проводом священника Андре Шардона, метафорично окреслена як шлях пошуку вітражів, пошуку себе, свого місця у світі, вічних сакральних вартостей. У творі особистісне проектується на загальнолюдське, доля героя – на долю нації, а терниста дорога його блукань – на нелегкий шлях виходу ізраїльського народу з Єгипту.

"Позитивний тип" героя-мандрівника, подорож якого має конкретно визначену мету, найрельєфніше виписаний у повісті "Старі панянки". У центрі твору – історія життя двох самотніх жінок-мисткинь (килимарки Раїни і музикантки Альми), подана як довгі мандри-пошуки духовного пристановища на далекому Південноамериканському континенті. Екзистенційна драма героїнь відображена у промовистому образі зірваного вітром гірничого зерна, з яким порівнює себе Альма: "Я – зернина муштарди, що вітер поніс на крилах" [6, 214]. На перший погляд, ця асоціація виражає ідею беззахисності, хисткості буттєвого становища. Втім, образ експлікує глибинну біблійну семантику – Божого царства в душі людини (дерева, що "росло всередину і всисало в себе таємний світ початків" [6, 214]). На відміну від Марка Вишні, Альма і Раїна, хоч і позбавлені рідного ґрунту, але духовно невіддільні від нього. Їхні мандри визначаються не напрямом "від", а спрямованістю "до", і вже з самого початку мають конкретну мету – пошук Дому, незмінної аксіологічної опори у плінному світі. Цю опору героїні, врешті, віднаходять у сфері мистецтва, у просторі, де "ніщо не вмирає", але "все перетворюється" [6, 275].

Пошук спільних культурних пракоренів, а також онтологічна потреба священного переживання прекрасного [7, 129] визначає і спрямованість мандрівки мистецтвознавця-історика Джованні ("Паломник"), піаністки Катерини Майковської ("Останній князь Звонимир"), мандрівника-митця Романа ("Каравела"), різьбяр Івана ("Тотем скальних соколів"), співачки-пророчиці Айлі ("Книга Естер"). Усіх цих героїв об'єднує чітке усвідомлення свого призначення, своєї національної ідентичності, а також спільний мистецький вектор шляху-пошуку. Всіх їх, за образним визначенням самої письменниці, можна назвати "паломниками до краси" [7, 124], оскільки саме естетичні ідеали визначають мету їхньої мандрівки. Так сукупний образ "позитивного" героя-мандрівника доповнюється й увиразнюється ще однією іпостасю – митця, шукача і творця прекрасного.

Поряд із цим амплуа у прозі Віри Вовк активно фігурує й інша іпостась-мандрівника-філософа, за авторкою, – "паломника до світла" [7, 124]. Метою його подорожей є насамперед духовні цілі: себе-, Бого- і сенсопошук. Шлях для цієї особистості зазвичай стає дорогою становлення, а подорож – органічним виміром життя. Такими є персонажі повістей "Останній князь Звонимир" і "Спілкування з опалевим метеликом". У кожному з названих творів реальна чи уявна мандрівка героя є художньо об'єктивованою відповіддю на низку актуальних для авторки екзистенційних запитань.

Так, повість "Останній князь Звонимир" розвиває тему покликання, становлення людини. В її об'єктиві – життєвий шлях Нестора Звонимира, поданий як "подвійна" подорож: спершу – у світ рідної Бойківщини, вдруге – за географічні обшири країни (у Швейцарію, Францію, Бразилію). Метою першої мандрівки є пошук себе, свого генетичного коріння і професійного покликання, метою другої – пошук вищого сенсу існування, усвідомлення духовно-творчої свободи. В обох випадках шлях самоздійснення особистості реалізується через протистояння світу. Спершу в умовах воєнного лихоліття і тотальної руйнації національної пам'яті Нестор свідомо обирає служіння історичній Істині, здобуває фах історика, стає до лав захисників батьківщини. Згодом, переживши низку втрат і випробувань під час подорожей країнами Європи, герой шукає істинних вартостей, що надають сенсу щоденному людському існуванню. Своєрідний підсумок цих пошуків у творі виражений символічно: як "закон світляка" і шлях до "голубої зірки". Нестор усвідомлює: "Бог хоче, щоб людина протидіяла хаосові, темряві..." [9, 482] і акцентує на важливості навіть найменшого вчиненого добра: "Хай

би кожна людина несла у всесвіт стільки проміння, що несе світляк. Промінь до променя, світло до світла, наче колосок до колоска, що творить сніп... Треба бути світляком" [9, 482-483]. Отже, сенс життя мислиться як творення світла, а шлях до цієї мети, який здійснює герой, окреслюється як подорож до "голубої зірки" – дорога від непевності самопошуку (через "темну яругу", "густі мряки", "ковзкі брили" [9, 516]) до торжества самореалізації (на "залиту сонцем" полонину, "вершину світу", де кожного чекає Господь і простягає йому тільки для нього призначену "голубу зірку" [9, 517-518]). Так, ненав'язливо, в алегоричній формі, Віра Вовк порушує складні проблеми людської екзистенції і знаходить їх розв'язання у духовній, сакральній сфері.

Аналогічні питання про сенс буття, вартість щоденної праці, рівновагу добра і зла у світі становлять ідейне осердя повісті "Спілкування з опалевим метеликом". Подорож у цьому творі радше уявна, аніж реальна, і подана як переміна душі під час зустрічей і спілкування з Істиною. Герой повісті, відомий професор-ентомолог, осмислюючи своє наукове життя, задумується: "Скільки це все важить?... Яку користь воно принесе людству в обличчі страшних катаклізмів і щоденних трагедій? Яка його остаточна ціль? [11, 14]. Відповіді на ці запитання він отримує під час мисленнєвого діалогу з фантастичною істотою – опалевим метеликом, посланницею "від Матері Природи" [11, 16], жінкою-маляркою Морфо. Це вона, малюючи в уяві героя небуденні зорові образи, спонукає його до "мандрівки серця", до зміни світогляду, учить убачати в довколишній дійсності істинний, сакральний вимір: "Минеться тлінне. / Зостануть поживклі світлини й трофеї в музеях. / Засне божевільне серце / в потоці байдужого часу / і жести втратять вагомість. / Безсмертний є вірш про кохання" [11, 45]. Саме любов як уміння дивитися "очима душі" надає справжнього виміру людському існуванню, освячує кожен мить життя, внутрішній і зовнішній світи. Вчений усвідомлює: "Єдиним оправданням людського існування могла б бути любов... Любов до цієї землі з усіма її жителями, з її надбаннями... Такий, здається мені, заповіт Творця" [11, 58]. В цьому аспекті сенсбуттєвий пошук героя, окреслений як подорож уяви в образному світі Іншого (Морфо), знову ж отримує духовне, релігійно-аксіологічне підґрунтя.

Висновки. Отже, образ героя-мандрівника у повістях Віри Вовк характеризується багатоманітністю художніх іпостасей, з-поміж яких, залежно від цільової спрямованості подорожі, чітко виокремлюються дві категорії: мандрівники-митці (Альма і Раїна, Роман Мореплавець, Айля, Джованні) і мандрівники-філософи (Нестор Звонимир, професор-

ентомолог), або ж, за авторкою, "паломники до краси" і "паломники до світла". Усі вони репрезентують "позитивний тип" подорожнього, шлях якого має конкретно визначену мету, що символічно опосередковує морально-етичну концепцію авторки. За словами письменниці, її герої часто "правлять за втілення ідей" [11, 120]. Саме ця "ідейна маркованість" зумовлює специфіку їхнього творення, коли домінянтою розкриття образів є не зовнішність (портретні деталі), а вчинки – ознака, сутнісно притаманна інтелектуальній прозі.

Усі герої-мандрівники Віри Вовк мовби "обернені всередину", а кожен зокрема "є знаком в собі і знаком для когось іншого" [12, 80, 81]. Прикметними рисами цих персонажів є схильність до філософування, глибока духовність, інтелектуалізм, зосередженість на "спогляданні, прискіпливому аналізі та узагальненні буттєвих потоків і врешті-решт – на відшуканні наріжних формул "усебуття" [13, 45]. Світоглядно вони близькі до мислителів релігійного екзистенціалізму, пропагуючи своїм життям ідеї "духовного самобудівництва", натхненного смислопошуку, шлях пізнання світу і Бога через авторефлексію, пізнання себе. Це люди високої гідності, скромні й талановиті, свідомі свого покликання й національного коріння. Вони, як і авторка, щиро вірять "у шляхетство духу" [6, 28] і втілюють цю віру своїм мандрівним життям.

Список використаної літератури

1. Заярна І. "Духовне мандрівництво" в російській поезії постмодернізму як модифікація однієї з універсальї культури бароко / Ірина Заярна // Слово і Час. – 2002. – № 6. – С. 22-26.
2. Табачковський В. Г. Полісутнісне homo : філософсько-мистецька думка в пошуках "неевклідової рефлексивності" / В. Г. Табачковський. – К. : Видавець ПАРАΠΑЦ, 2005. – 432 с.
3. Магдиш Р. Герой-мандрівник в оцінках сучасної літературної критики / Р. О. Магдиш // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Літературознавство. – 2011. – Вип. 2(1). – С. 152-158.
4. Жулинський М. Г. Концепція людини: деякі соціально-психологічні і художні аспекти / М. Г. Жулинський // Радянське літературознавство. – 1978. – № 9. – С. 30-42.
5. Бут У. Риторика художественной прозы / У. Бут // Вестник Московского университета. Сер. 9 : Филология. – 1996.- № 3. – С. 132-159.
6. Вовк Віра. Проза / Віра Вовк. – К. : Родовід, 2001. – 448 с.
7. Вовк Віра. Паломник / Віра Вовк. – Л. : БаК, 2013. – 136 с.
8. Вовк Віра. Каравела / Віра Вовк. – Л. : БаК, 2006. – 96 с.
9. Вовк Віра. Знамено, повісті і романи / Віра Вовк. – Л. : БаК, 2011. – 520 с.
10. Зыкова Е. П. Романтическое странствие как проклятие: путь в никуда / Е. П. Зыкова // Романтизм : вечное странствие : [сб. ст.] / отв. ред. Н. А. Вишневская, Е. Ю. Сапрыкина. – М. : Наука, 2005. – С. 51-74.

11. Вовк Віра. Диптих / Віра Вовк. – Л. : БаК, 2013. – 120 с.
12. Зборовська Н. Про романи Емми Андієвської / Ніла Зборовська // Слово і Час. – 1994. – № 3. – С. 77-81.
13. Волощук Є. Чарівна флейта Модерну. Духовно-естетичні тенденції німецькомовної модерністської літератури ХХ ст. у ліриці Р. М. Рільке, прозі Т. Манна, драматургії М. Фріша : [монографія] / Євгенія Волощук. – К. : ВД Дмитра Бураго, 2008. – 528 с.

Одержано редакцією – 11.11.2014. Прийнято до публікації – 15.12.2014.

Анотація. Григорчук Ю. Образ героя-путешественника в повестях Веры Вовк. Стаття посвячена дослідженню образів персонажів повістей Веры Вовк. Установлено, що образ путешественника має в них особу значимість. Це обумовлено як життєвими досвідом автора, так і її мировоззренчeskими пріоритетами. Виявлено, що образа путника в произведениях писательниці має многообразие ипостасей (эмигрант, странствующий философ, путешественник-ученый, странствующий художник, паломник). В связи с наличием/отсутствием цели путешествия очерчены "позитивный" (целенаправленный) и "негативный" (бесцельный, трагический) типы персонажей-странников. Определено, что доминантным в повестях Веры Вовк является "позитивный" тип путника, реализованный в образах странствующих художников ("паломников к свету") и странствующих философов ("паломников к красоте"). Подчеркнуто морально-аксиологическую направленность произведений писательниці, их экзистенциально-философское основание. Раскрыто символичность образов героев-путников, которые являются выразителями авторских идей, названы их характерные черты.

Ключевые слова: Вера Вовк, герой-путешественник, путешествие, путь, хронотоп, образ, символ, идея, экзистенция, аксиология, повесть.

Summary. Hryhorchuk Y. The image of the hero-traveler in the story of Wira Wowk. The article deals with studying of the characters of stories by Wira Wowk. It is determined that the image of the traveler has conceptual validity. This caused by both life experiences of the author and her philosophical priorities. Outlined the diversity of traveler's incarnation in the works of the writer (emigrant, wayfaring philosopher, traveling scholar, traveling artist, pilgrim). According to the presence/absence of the goal of the journey, characters divided as "positive" (focused) and "negative" (pointless, tragic) types of travelers. As determined, the "positive" type of traveler dominates in the stories, implemented in the images of wandering artists ("pilgrims to light") and itinerant philosophers ("pilgrims of beauty"). Moral and axiological orientation of the writer's works, theirs existential and philosophical grounds are emphasized. Symbolism of the travelers' characters, who are exponents of author's ideas, is revealed and theirs characteristic traits are uncovered.

Keywords: Wira Wowk, hero-traveler, travel, road, time-space, image, symbol, idea, existence, axiology, story.